

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 17ης Οκτωβρίου 2017*

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – Κανονισμός (ΕΕ) 1215/2012 – Άρθρο 7, σημείο 2 – Ειδική δωσιδικία επί ενοχών από αδικοπραξία ή από οιονεί αδικοπραξία – Προσβολή δικαιωμάτων νομικού προσώπου λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο στοιχείων που το αφορούν, τα οποία φέρονται ως αναληθή, και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν – Τόπος επελεύσεως της ζημίας – Κέντρο των συμφερόντων του εν λόγω νομικού προσώπου»

Στην υπόθεση C-194/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Riigikohus (Ανώτατο Δικαστήριο, Εσθονία) με απόφαση της 23ης Μαρτίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Απριλίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Bolagsupplysningen OÜ,

Ingrid Iisjan

κατά

Svensk Handel AB,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, Α. Tizzano, Αντιπρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, J. L. da Cruz Vilaça, A. Rosas και J. Malenovský, προέδρους τμήματος, E. Juhász, A. Borg Barthet, J.-C. Bonichot, M. Safjan (εισηγητή), Κ. Jürimäe και Κ. Λυκούργο, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Μ. Bobek

γραμματέας: I. Illéssy, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 20ής Μαρτίου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Bolagsupplysningen OÜ και η I. Iisjan, εκπροσωπούμενες από τους Κ. Turk και Κ. Tomson, vandeadvokaadid, καθώς και από τους Α. Prants, και Μ. Pild, advokaadid,
- η Εσθονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις Κ. Kraavi-Käerdi και Ν. Grünberg,

* Γλώσσα διαδικασίας: η εσθονική.

- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους L. Inez Fernandes και M. Figueiredo, καθώς και από την S. Duarte Afonso,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τις J. Kraehling και C. Crane, επικουρούμενες από τον J. Holmes, barrister,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον M. Wilderspin, καθώς και από τις M. Heller και E. Randvere,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 13ης Ιουλίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1).
- 2 Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Bolagsupplysningen OÜ και της I. Ilsjan και, αφετέρου, της Svensk Handel AB, σχετικά με αίτημα διορθώσεως στοιχείων τα οποία δημοσιεύθηκαν στον ιστότοπο της τελευταίας, και τα οποία φέρονται ως αναληθή, αίτημα διαγραφής σχετικών με τις ενάγουσες σχολίων που έχουν διατυπωθεί σε φόρουμ συζητήσεως στον εν λόγω ιστότοπο και αίτημα αποκαταστάσεως της ζημίας που οι ενάγουσες υποστηρίζουν ότι έχουν υποστεί.

Το νομικό πλαίσιο

- 3 Οι αιτιολογικές σκέψεις 15 και 16 του κανονισμού 1215/2012 έχουν ως εξής:
 - «(15) Οι κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας και να βασίζονται στην αρχή της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου. Η δωσιδικία αυτή θα πρέπει να ισχύει πάντοτε, εκτός από μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου το επίδικο αντικείμενο ή η αυτονομία των διαδικών δικαιολογεί άλλο συνδετικό στοιχείο. Η κατοικία των νομικών προσώπων πρέπει να καθορίζεται αυτοτελώς ώστε να αυξάνεται η διαφάνεια των κοινών κανόνων και να αποφεύγονται οι συγκρούσεις δικαιοδοσίας.
 - (16) Η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δωσιδικίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για τη διευκόλυνση του έργου της δικαιοσύνης. Η ύπαρξη στενού συνδέσμου θα πρέπει να παρέχει ασφάλεια δικαίου και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους το οποίο δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, ιδίως σε διαφορές που αφορούν εξωσυμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος της προσωπικότητας, περιλαμβανομένης της δυσφήμισης.»
- 4 Οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο II του εν λόγω κανονισμού.

- 5 Το άρθρο 4 του κανονισμού 1215/2012, το οποίο περιλαμβάνεται στο τμήμα 1 του κεφαλαίου II του κανονισμού αυτού, και το οποίο φέρει τον τίτλο «Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας», ορίζει στην παράγραφο του 1 τα εξής:

«Με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους.»

- 6 Το άρθρο 5, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού, το οποίο περιλαμβάνεται στο ίδιο τμήμα, προβλέπει τα εξής:

«Τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους σε κράτος μέλος μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλου κράτους μέλους μόνο σύμφωνα με τους κανόνες που περιλαμβάνονται στα τμήματα 2 έως 7 του παρόντος κεφαλαίου.»

- 7 Το άρθρο 7 του ίδιου κανονισμού, το οποίο περιλαμβάνεται στο τμήμα 2 του κεφαλαίου II υπό τον τίτλο «Ειδικές δικαιοδοσίες», προβλέπει τα εξής στο σημείο 2:

«Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος:

[...]

2) ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός».

- 8 Το γράμμα του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 ταυτίζεται με εκείνο του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1), ο οποίος καταργήθηκε με τον κανονισμό 1215/2012, και αντιστοιχεί στο άρθρο 5, σημείο 3, της συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 9 Η Bolagsupplysningen, εταιρία εσθονικού δικαίου, και η I. Ilsjan, υπάλληλός της, άσκησαν στις 29 Σεπτεμβρίου 2015 αγωγή κατά της Svensk Handel, ομοσπονδίας εμπόρων σουηδικού δικαίου, ενώπιον του Højre Maakohtu (πρωτοδικείου του Højre, Εσθονία). Οι ενάγουσες της κύριας δίκης ζήτησαν από το εν λόγω δικαστήριο να υποχρεώσει τη Svensk Handel να διορθώσει τα αναληθή στοιχεία τα οποία είχαν δημοσιευθεί στον ιστότοπό της σχετικά με την Bolagsupplysningen και να διαγράψει τα σχόλια που εμφανίζονταν στον ίδιο ιστότοπο, να υποχρεώσει τη Svensk Handel να καταβάλει στην Bolagsupplysningen ποσόν ύψους 56 634,99 ευρώ προς αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας και να επιδικάσει, κατά την κρίση του, στην I. Ilsjan χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.
- 10 Κατά το δικόγραφο της αγωγής, η Svensk Handel συμπεριέλαβε την Bolagsupplysningen σε «μαύρη λίστα» αναρτημένη στον ιστότοπό της, σημειώνοντας ότι η εν λόγω εταιρία διαπράττει απάτες. Στο φόρουμ συζητήσεων του προαναφερθέντος ιστοτόπου υπάρχουν, κατά τις ενάγουσες, περίπου 1 000 σχόλια, μεταξύ των οποίων και ευθείες προτροπές για χρήση βίας κατά της Bolagsupplysningen και των υπαλλήλων της, όπως της I. Ilsjan. Η Svensk Handel αρνήθηκε να διαγράψει αυτή την ανάρτηση, καθώς και τα ανωτέρω σχόλια, με αποτέλεσμα να παραλύσει η οικονομική δραστηριότητα της Bolagsupplysningen στη Σουηδία και η εν λόγω εταιρία να υφίσταται καθημερινώς, όπως διατείνεται, υλική ζημία.

- 11 Με διάταξη της 1ης Οκτωβρίου 2015, το Harju Maakohtus (πρωτοδικείο του Harju) έκρινε την αγωγή απαράδεκτη. Κατά το εν λόγω δικαστήριο, δεν μπορεί να εφαρμοστεί το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, δεδομένου ότι από το δικόγραφο της αγωγής δεν προκύπτει ότι η ζημία επήλθε στην Εσθονία. Κατά το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, τα επίμαχα στοιχεία και σχόλια είναι διατυπωμένα στη σουηδική γλώσσα και, άνευ μεταφράσεως, δεν είναι κατανοητά από άτομα που διαβιούν στην Εσθονία. Η κατανόηση των επίμαχων στοιχείων εξαρτάται, κατά το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, από τη γλώσσα στην οποία είναι διατυπωμένα. Κατά το ίδιο δικαστήριο, η επέλευση της ζημίας στην Εσθονία δεν αποδείχθηκε, και το γεγονός ότι ο κύκλος εργασιών αποτιμάται σε σουηδικές κορώνες υποδηλώνει ότι η εν λόγω ζημία προκλήθηκε στη Σουηδία. Το γεγονός ότι ο επίμαχος ιστότοπος είναι προσβάσιμος από την Εσθονία δεν μπορεί, πάντα κατά το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, να θεμελιώσει αυτομάτως τη διεθνή δικαιοδοσία εσθονικού δικαστηρίου επί της αστικής υποθέσεως.
- 12 Οι ενάγουσες της κύριας δίκης άσκησαν έφεση κατά της διατάξεως του Harju Maakohtus (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Harju).
- 13 Με διάταξη της 9ης Νοεμβρίου 2015, το Tallinna Ringkonnakohtus (εφετείο του Τάλιν, Εσθονία) απέρριψε την έφεση και επικύρωσε τη διάταξη του Harju Maakohtus (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Harju).
- 14 Οι ενάγουσες και νυν αναιρεσείουσες της κύριας δίκης ζητούν από το αιτούν δικαστήριο να αναιρέσει τη διάταξη του Tallinna Ringkonnakohtus (εφετείου του Τάλιν, Εσθονία) και να αποφανθεί επί της αγωγής, αιτήματα στα οποία αντιτίθεται η Svensk Handel.
- 15 Το αιτούν δικαστήριο διαχώρισε τα αιτήματα της Bolagsupplysningen από εκείνα της I. Ilsjan, εκτιμώντας ότι, όσον αφορά την τελευταία, η αίτηση αναιρέσεως κατά της διατάξεως του Tallinna Ringkonnakohtus (εφετείου του Τάλιν) είναι βάσιμη, ότι η διάταξη του εν λόγω δικαστηρίου και η διάταξη του Harju Maakohtus (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Harju) πρέπει να αναιρεθούν και να εξαφανιστούν αντιστοίχως, και ότι η υπόθεση πρέπει να αναπεμφθεί στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο, ώστε αυτό να αποφανθεί επί του παραδεκτού των αιτημάτων της I. Ilsjan.
- 16 Όσον αφορά την αγωγή της Bolagsupplysningen, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι αυτή εμπίπτει στη διεθνή δικαιοδοσία των εσθονικών δικαστηρίων, τουλάχιστον κατά το μέρος που αφορά την αξίωση αποκαταστάσεως της ζημίας που επήλθε στην Εσθονία.
- 17 Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο προσθέτει ότι, εν αντιθέσει με όσα ισχύουν στην περίπτωση δικαιώματος πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, του οποίου η προστασία περιορίζεται στην επικράτεια του κράτους μέλους στο οποίο αυτό έχει κατοχυρωθεί, τα δικαιώματα των οποίων η προσβολή προβάλλεται εν προκειμένω δεν είναι, ως εκ της φύσεώς τους, δικαιώματα δυνάμενα να προστατευθούν μόνο στην επικράτεια ορισμένων κρατών μελών (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2013, Pinckney, C-170/12, EU:C:2013:635, σκέψεις 35 έως 37). Κατά το αιτούν δικαστήριο, η Bolagsupplysningen βασίζεται κατ' ουσίαν στο γεγονός ότι λόγω της δημοσιεύσεως των αναληθών στοιχείων προσβλήθηκαν η φήμη και η υπόληψή της. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι η προκληθείσα από δυσφημιστικό δημοσίευμα προσβολή της φήμης και της υπολήψεως νομικού προσώπου εκδηλώνεται στους τόπους όπου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα, και, κατά τους ισχυρισμούς του παθόντος, προσβλήθηκε η φήμη του (απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ., C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψεις 29 και 30).
- 18 Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι δεν είναι δυνατόν να κριθεί μετά βεβαιότητας εάν η Bolagsupplysningen δύναται, βάσει των αρχών που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη σκέψη, να ζητήσει ομοίως ενώπιον εσθονικού δικαστηρίου τη διόρθωση των αναληθών στοιχείων και τη διαγραφή των σχολίων.

- 19 Ούτε είναι δυνατόν, πάντα κατά το αιτούν δικαστήριο, να κριθεί εάν η Bolagsupplysningen δύναται να ασκήσει ομοίως αγωγή ενώπιον των εσθονικών δικαστηρίων για να ζητήσει και αποζημίωση για το σύνολο της ζημίας που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί. Υπενθυμίζοντας την αρχή κατά την οποία πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι έχουν προσβληθεί τα δικαιώματά του, λόγω της δημοσιεύσεως πληροφοριών στο διαδίκτυο, δύναται να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκαταστάσεως του φορέα μεταδόσεως των επίμαχων πληροφοριών, είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 52), το αιτούν δικαστήριο σημειώνει ότι η εν λόγω αρχή καθιερώθηκε ειδικώς στο πλαίσιο των προσβολών των δικαιωμάτων προσωπικότητας φυσικού προσώπου. Ως εκ τούτου, κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν είναι νομολογιακώς καθιερωμένη η εφαρμογή της ανωτέρω αρχής και στα νομικά πρόσωπα.
- 20 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η έδρα και/ή ο τόπος δραστηριότητας ενός νομικού προσώπου δικαιολογούν την εκτίμηση ότι στον ίδιο τόπο βρίσκεται και το κέντρο των συμφερόντων του. Ανεξαρτήτως του αν ένα δικαστήριο πρέπει να βασιστεί σε τέτοια υπόθεση, τίθεται, κατά το αιτούν δικαστήριο, το ερώτημα βάσει ποίων περιστάσεων και κριτηρίων πρέπει να κρίνει ένα δικαστήριο το πού βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου.
- 21 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Riigikohus (Ανώτατο Δικαστήριο, Εσθονία) ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του [κανονισμού 1215/2012] την έννοια ότι πρόσωπο, το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν, δύναται να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους εντός του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμα τα δημοσιευθέντα στο διαδίκτυο στοιχεία, αναφορικά με τη ζημία που επήλθε εντός του εν λόγω κράτους μέλους, με αίτημα τη διόρθωση των αναληθών στοιχείων και τη διαγραφή των σχολίων που προσβάλλουν τα δικαιώματά του;
- 2) Έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του [κανονισμού 1215/2012] την έννοια ότι νομικό πρόσωπο, το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν, δύναται να εγείρει, για τη συνολική ζημία που υπέστη, αξιώσεις διορθώσεως των στοιχείων, υποχρεωτικής διαγραφής των σχολίων και αποκαταστάσεως της υλικής ζημίας που προκλήθηκε λόγω της δημοσιεύσεως των αναληθών στοιχείων στο διαδίκτυο, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του;
- 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως επί του δευτέρου ερωτήματος, έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του [κανονισμού 1215/2012] την έννοια ότι:
- εξ αυτού προκύπτει ότι το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου, και κατά συνέπεια ο τόπος επελεύσεως της ζημίας που υπέστη, βρίσκεται στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο αυτό έχει την έδρα του ή
 - για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων του νομικού προσώπου, και κατά συνέπεια του τόπου επελεύσεως της ζημίας που υπέστη, πρέπει να συνεκτιμώνται στο σύνολό τους παράγοντες, όπως η έδρα και ο τόπος δραστηριότητας του νομικού προσώπου, η έδρα των πελατών του και ο τρόπος με τον οποίο εκτελούνται οι επιχειρηματικές συναλλαγές;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του δευτέρου και επί του τρίτου ερωτήματος

- 22 Με το δεύτερο και το τρίτο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δύναται να ασκήσει ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του αγωγή με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων, τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων και την αποκατάσταση του συνόλου της προκληθείσας ζημίας και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, ποια είναι τα κριτήρια και ποιες οι περιστάσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη ώστε να κριθεί πού ακριβώς βρίσκεται αυτό το κέντρο συμφερόντων.
- 23 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, πρέπει να υπομνησθεί ότι το προαναφερθέν άρθρο 7, σημείο 2, προβλέπει ότι, ως προς τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, πρόσωπο το οποίο έχει την κατοικία του σε ένα κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός.
- 24 Συναφώς, πρέπει να διευκρινισθεί ότι η ερμηνεία που έχει δοθεί από το Δικαστήριο όσον αφορά το άρθρο 5, σημείο 3, του κανονισμού 44/2001 ισχύει και για την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 15ης Ιουνίου 2017, Kareda, C-249/16, EU:C:2017:472, σκέψη 27).
- 25 Κατά πάγια νομολογία, ο κανόνας της ειδικής δωσιδικίας σε ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς, λαμβανομένων υπόψη του συστήματος και των σκοπών του κανονισμού στον οποίο περιλαμβάνεται (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 38).
- 26 Αυτός ο κανόνας ειδικής δωσιδικίας στηρίζεται στην ύπαρξη ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου μεταξύ της διαφοράς και των δικαστηρίων του τόπου στον οποίο συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός, βάσει του οποίου δικαιολογείται η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών για λόγους εύρυθμης λειτουργίας της δικαιοσύνης και αποτελεσματικής οργάνωσης της δίκης (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 40, καθώς και απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Hejduk, C-441/13, EU:C:2015:28, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 27 Πράγματι, όσον αφορά τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, το δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός είναι συνήθως το πλέον κατάλληλο να αποφανθεί, ιδίως για λόγους εγγύτητας προς τη διαφορά και ευχέρειας συλλογής των αποδείξεων (αποφάσεις της 16ης Μαΐου 2013, Melzer, C-228/11, EU:C:2013:305, σκέψη 27, και της 21ης Μαΐου 2015, CDC Hydrogen Peroxide, C-352/13, EU:C:2015:335, σκέψη 40).
- 28 Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη, κατά την ερμηνεία του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, η αιτιολογική σκέψη 16 του ίδιου κανονισμού, κατά την οποία η ύπαρξη στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της ένδικης διαφοράς θα πρέπει να παρέχει ασφάλεια δικαίου και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους το οποίο δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, ιδίως σε διαφορές που αφορούν εξωσυμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας, περιλαμβανομένης της δυσφημίσεως.

- 29 Τούτου δοθέντος, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η έκφραση «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» δηλώνει τόσο τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, όσο και τον τόπο όπου επήλθε η ζημία. Και οι δύο αυτοί τόποι μπορούν, αναλόγως των περιστάσεων, να παράσχουν ιδιαιτέρως χρήσιμα στοιχεία όσον αφορά τη διεξαγωγή της αποδεικτικής διαδικασίας και την οργάνωση της δίκης (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 41 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 30 Η υπόθεση της κύριας δίκης δεν αφορά τη δυνατότητα προσφυγής στα εσθονικά δικαστήρια βάσει του τόπου επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος. Πράγματι, δεν αμφισβητείται ότι αυτός δεν βρίσκεται στην περιφέρεια των δικαστηρίων στα οποία προσέφυγαν η Bolagsupplysningen και η I. Ilsjan. Αντιθέτως, τίθεται το ερώτημα αν τα δικαστήρια αυτά έχουν διεθνή δικαιοδοσία βάσει του τόπου επελεύσεως της προβαλλόμενης ζημίας.
- 31 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όσον αφορά αγωγές που αποσκοπούν στην αποκατάσταση ηθικής βλάβης που φέρεται να προκλήθηκε λόγω δυσφημιστικού δημοσιεύματος δημοσιευθέντος στον έντυπο τύπο, ο παθών μπορεί να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά του εκδότη ενώπιον των δικαστηρίων κάθε συμβαλλομένου κράτους εντός του οποίου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα και προσβλήθηκε, κατά τους ισχυρισμούς του παθόντος, η υπόληψή του, τα οποία έχουν διεθνή δικαιοδοσία μόνο προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών εντός του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου (απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, C-68/93, Shevill κ.λπ., C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψη 33).
- 32 Ωστόσο, όσον αφορά το διαδίκτυο, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι, σε περίπτωση προβαλλόμενης προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας, το πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται λόγω πληροφοριών που δημοσιεύθηκαν στο Διαδίκτυο έχει την ευχέρεια να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 52).
- 33 Όσον αφορά τέτοιες πληροφορίες, η προβαλλόμενη προσβολή πράγματι γίνεται κυρίως αισθητή στο κέντρο των συμφερόντων του θιγομένου προσώπου, δεδομένης της φήμης της οποίας χαίρει στον συγκεκριμένο τόπο. Επομένως, με το κριτήριο του «κέντρου των συμφερόντων του παθόντος» νοείται ο τόπος στον οποίον, καταρχήν, επέρχεται κατά κύριο λόγο η βλάβη που προξενείται από διαδικτυακές πληροφορίες, υπό την έννοια του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012.
- 34 Επομένως, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του θιγομένου προσώπου είναι στην καλύτερη δυνατή θέση να εκτιμήσουν την επίδραση τέτοιων δημοσιευμάτων στα δικαιώματα του θιγομένου προσώπου (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 48).
- 35 Επιπροσθέτως, το κριτήριο του κέντρου των συμφερόντων του θιγομένου είναι σύμφωνο προς τον σκοπό της προβλεψιμότητας της διεθνούς δικαιοδοσίας, καθόσον παρέχει ταυτοχρόνως στον μεν ενάγοντα τη δυνατότητα να προσδιορίζει ευχερώς το δικαστήριο ενώπιον του οποίου μπορεί να ασκήσει αγωγή, στον δε εναγόμενο τη δυνατότητα να προβλέπει ευλόγως το δικαστήριο ενώπιον του οποίου μπορεί να εναχθεί (απόφαση eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 50).
- 36 Λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης και των αμφιβολιών που εκφράστηκαν σε ορισμένες γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις, πρέπει, αφενός, να διευκρινιστεί ότι οι τελευταίες ως άνω σκέψεις ισχύουν ανεξαρτήτως του εάν η φύση της προβαλλόμενης ζημίας είναι υλική ή άυλη.

- 37 Πράγματι, καίτοι δύναται να έχει, αναλόγως του εφαρμοστέου δικαίου, επίδραση στη δυνατότητα αποκατάστασής της προβαλλόμενης ζημίας, η υλική ή άυλη φύση της βλάβης δεν επηρεάζει τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων ως τόπου στον οποίο δύναται να εκτιμηθούν καλύτερα από το δικαστήριο η πραγματική επίδραση ενός δημοσιεύματος στο διαδίκτυο και ο επιβλαβής ή μη χαρακτήρας του.
- 38 Αφετέρου, δεδομένου ότι η δυνατότητα ενός προσώπου που εκτιμά ότι έχει ζημιωθεί να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του για το σύνολο της ζημίας που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί δικαιολογείται για λόγους ορθής απονομής της δικαιοσύνης και όχι για να προστατευθεί ειδικώς ο ενάγων, δεν είναι κρίσιμο το στοιχείο εάν ο ενάγων είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο.
- 39 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί ότι ο κανόνας της ειδικής δωσιδικίας σε ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας δεν επιδιώκει τον ίδιο σκοπό με τους κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίοι περιλαμβάνονται στα τμήματα 3 έως 5 του κεφαλαίου II του κανονισμού 1215/2012 και αποσκοπούν στην ενίσχυση της προστασίας του ασθενέστερου διαδίκου (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2012, *Folien Fischer και Fofitec*, C-133/11, EU:C:2012:664, σκέψη 46). Το δε κριτήριο του κέντρου των συμφερόντων αποσκοπεί στο να προσδιορίσει τον τόπο επελεύσεως της ζημίας η οποία προκλήθηκε από διαδικτυακές πληροφορίες και, κατά συνέπεια, το κράτος μέλος του οποίου τα δικαστήρια είναι καταλληλότερα να επιληφθούν της ένδικης διαφοράς.
- 40 Όσον αφορά τον προσδιορισμό του εν λόγω κέντρου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, για τα φυσικά πρόσωπα, τούτο συμπίπτει κατά κανόνα με το κράτος μέλος της συνήθους κατοικίας τους. Ωστόσο, ένα πρόσωπο μπορεί να έχει το κέντρο των συμφερόντων του και σε κράτος μέλος στο οποίο δεν διαμένει συνήθως, στον βαθμό που η ύπαρξη ιδιαίτερος στενού δεσμού με το κράτος μέλος αυτό δύναται να αποδειχθεί με τη συνδρομή άλλων στοιχείων, όπως είναι η άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, *eDate Advertising κ.λπ.*, C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 49).
- 41 Όσον αφορά νομικό πρόσωπο το οποίο ασκεί οικονομική δραστηριότητα, όπως η ενάγουσα στην υπόθεση της κύριας δίκης, ως κέντρο των συμφερόντων του πρέπει να νοείται ο τόπος στον οποίο είναι περισσότερο εδραιωμένη η εμπορική του φήμη και, επομένως, το κέντρο αυτό πρέπει να προσδιορίζεται με κριτήριο τον τόπο όπου το νομικό πρόσωπο ασκεί κατά κύριο λόγο την οικονομική του δραστηριότητα. Καίτοι, βεβαίως, το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου δύναται να συμπίπτει με τον τόπο της καταστατικής του έδρας εφόσον το τελευταίο ασκεί, στο κράτος μέλος όπου βρίσκεται αυτή η έδρα, το σύνολο ή το κύριο μέρος των δραστηριοτήτων του και, κατά συνέπεια, η φήμη της οποίας χαίρει σε αυτό δύναται να είναι σημαντικότερη απ' ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος, εντούτοις το πού βρίσκεται η καταστατική έδρα δεν είναι, καθεαυτό, καθοριστικό κριτήριο στο πλαίσιο τέτοιας αναλύσεως.
- 42 Επομένως, οσάκις, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο στο οποίο έχει την καταστατική του έδρα, τεκμαίρεται ότι η εμπορική φήμη του εν λόγω νομικού προσώπου, η οποία δύναται να επηρεαστεί από το επίμαχο δημοσίευμα, είναι πιο σημαντική στο εν λόγω κράτος μέλος απ' ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο κράτος και ότι, κατά συνέπεια, ενδεχόμενη προσβολή αυτής της φήμης θα γινόταν εντονότερα αισθητή εντός του κράτους αυτού. Έτσι, τα δικαστήρια του εν λόγω κράτους μέλους είναι καταλληλότερα να εκτιμήσουν την ύπαρξη και την ενδεχόμενη έκταση αυτής της προβαλλόμενης προσβολής και τούτο κατά μείζονα λόγο αφού, εν προκειμένω, αυτή προέκυψε από τη δημοσίευση στοιχείων και σχολίων, που φέρονται ως αναληθή ή συκοφαντικά, σε επαγγελματικό ιστότοπο του οποίου η διαχείριση γίνεται στο κράτος μέλος στο οποίο το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του και τα οποία, δεδομένης της γλώσσας στην οποία είναι διατυπωμένα τα στοιχεία και τα σχόλια, πρόκειται να γίνουν κατανοητά, κατά κύριο λόγο, από πρόσωπα τα οποία διαβιούν σε αυτό το κράτος μέλος.

- 43 Πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι, στην περίπτωση που δεν προκύπτει από τα στοιχεία που το δικαστήριο καλείται να εκτιμήσει στο στάδιο της εξετάσεως της δικαιοδοσίας του ότι η οικονομική δραστηριότητα του νομικού προσώπου υπερτερεί σε ορισμένο κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να μην δύναται να προσδιορισθεί το κέντρο των συμφερόντων του νομικού προσώπου που υποστηρίζει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί, το εν λόγω πρόσωπο δεν μπορεί να επωφεληθεί του δικαιώματος να εναγάγει, δυνάμει του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, τον φερόμενο ως αυτουργό αυτής της προσβολής, βάσει του τόπου επελεύσεως της ζημίας, προκειμένου να λάβει συνολική αποζημίωση.
- 44 Επομένως, στο δεύτερο και στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δύναται να ασκήσει ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του αγωγή με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων, τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων και την αποκατάσταση της συνολικής ζημίας που υπέστη.

Όταν το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο στο οποίο έχει την καταστατική του έδρα, δύναται να εναγάγει τον φερόμενο ως αυτουργό της προσβολής, βάσει του τόπου επελεύσεως της ζημίας, σε αυτό το άλλο κράτος μέλος.

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 45 Με το πρώτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δύναται να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους εντός του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμες οι δημοσιευθείσες στο διαδίκτυο πληροφορίες, με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων και τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων.
- 46 Στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί αρνητική απάντηση.
- 47 Αληθεύει, βεβαίως, ότι στις σκέψεις 51 και 52 της αποφάσεως της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685), το Δικαστήριο απεφάνθη ότι το πρόσωπο που εκτιμά ότι θίγεται έχει τη δυνατότητα, αντί αγωγής αποζημιώσεως για το σύνολο της ζημίας, να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως ενώπιον των δικαστηρίων καθενός από τα κράτη μέλη στο έδαφος των οποίων είναι ή ήταν δυνατή η πρόσβαση σε περιεχόμενο που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, προκειμένου να επιτύχει την αποκατάσταση μόνο της ζημίας που προκλήθηκε στο έδαφος του κράτους μέλους στο οποίο εδρεύει το επιληφθέν δικαστήριο.
- 48 Εντούτοις, λαμβανομένου υπόψη ότι τα στοιχεία και οι πληροφορίες που αναρτώνται σε ιστότοπο είναι προσβάσιμα από παντού, καθώς και του γεγονότος ότι η έκταση της διαδόσεώς τους είναι καθολική (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ., C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 46), η αξίωση διορθώσεως των στοιχείων και διαγραφής των σχολίων είναι μία και αδιαίρετη και, κατά συνέπεια, δύναται να προβληθεί μόνο ενώπιον δικαστηρίου το οποίο έχει διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθεί συνολικώς του αιτήματος αποκαταστάσεως της ζημίας δυνάμει της νομολογίας που προκύπτει από την απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψεις 25, 26 και 32), και την απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψεις 42 και 48) και όχι ενώπιον δικαστηρίου που δεν έχει τέτοια δικαιοδοσία.

- 49 Κατόπιν των ανωτέρω, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δεν δύναται να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους εντός του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμες οι δημοσιευθείσες στο διαδίκτυο πληροφορίες, με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων και τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 50 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σε αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δύναται να ασκήσει ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του αγωγή με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων, τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων και την αποκατάσταση της συνολικής ζημίας που υπέστη.
- 2) Όταν το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο στο οποίο έχει την καταστατική του έδρα, δύναται να εναγάγει τον φερόμενο ως αυτουργό της προσβολής, βάσει του τόπου επελεύσεως της ζημίας, σε αυτό το άλλο κράτος μέλος.
- 3) Το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δεν δύναται να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους εντός του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμες οι δημοσιευθείσες στο διαδίκτυο πληροφορίες, με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων και τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων.

(υπογραφές)